

Нейропсихологічний підхід до корекції та профілактики дислексії

Профілактика дислексії та дисграфії	2
1. Первинна профілактика дислексії та дисграфії.....	2
2. Вторинна профілактика дислексії.....	4
Навчальні матеріали та ігрові прийоми	6
Формування функціональної бази навичок читання і письма	7
2. Спрямовані напрями роботи	8
2.1. Усвідомлення звукового боку мовлення.....	8
2.2. Розвиток слухової уваги.....	9
2.3. Удосконалення фонематичного сприймання і формування правильних фонематичних уявлень	10
3. Розвиток зорово-просторового сприймання і наочно-образного мислення.....	12
4. Формування графічних умінь (передумови письма).....	15
5. Розвиток сукцесивних здібностей.....	16
5.1. Послідовність дій і планування	16
5.2. Послідовність у просторі.....	17
5.3. Послідовність у мовленні.....	18
5.4. Послідовність у часі (ритм, чергування).....	19
6. Розвиток уваги: стійкість, переключення, розподіл.....	21
6.1. Стійкість уваги	21
6.2. Переключення уваги.....	21

Профілактика дислексії та дисграфії

Як зазначалося раніше, **корекція дислексії та дисграфії** є найбільш ефективною за умови **раннього початку** роботи. Однак **профілактика** — ще більш результативний напрям, адже дозволяє **попередити розвиток** цих порушень.

I. Первинна профілактика дислексії та дисграфії

Мета — **усунути основні етіологічні чинники**, що можуть сприяти виникненню порушень.

Основні профілактичні заходи:

1. Запобігання анте- та перинатальній патології плода і новонародженого:

- охорона здоров'я майбутніх матерів;
- належний медичний нагляд за перебігом вагітності;
- профілактика ускладнень вагітності, родових травм, внутрішньоутробних інфекцій.

2. Зменшення соматичної та інфекційної захворюваності у дітей перших років життя.

3. Рання діагностика та своєчасне лікування перинатальної церебральної патології.

4. Рання діагностика і корекція мовленнєвих порушень:

- відсутність перших слів після **1 року 3 місяців** або фраз після **2 років** — привід для консультації логопеда;
- ознаки атипового розвитку фонологічної системи — показання до логопедичної та медико-педагогічної корекції.

5. Робота з дітьми-білінгвами:

- добір адекватних методів навчання грамоті;
- діти, що змінили мову навчання, належать до **групи ризику** та потребують індивідуальної допомоги.

6. Підтримка сімей у складних умовах та сімей, діти яких не відвідують дитсадок:

- організація «шкіл для батьків»;
- навчання методів підготовки дитини до школи, розвитку сенсомоторних і мовленнєвих навичок.

2. Вторинна профілактика дислексії

Спрямована на **раннє виявлення схильності до порушень і проведення попереджувальних заходів.**

Діагностика:

Для цього використовується методика **МРВД** (Методика раннього виявлення дислексії):

<https://moodle.znu.edu.ua/mod/page/view.php?id=687517>

Рекомендовані заходи:

1. Формування функціонального базису навичок читання.

Роботу доцільно проводити в:

- мовленнєвих групах дитячих садків;
- закладах для дітей із затримкою психічного розвитку.

2. Особливості навчання дітей групи ризику:

- у дітей із дислексією процеси читання та письма взаємно ускладнюють одне одного;
- тому **навчання читанню слід починати раніше** — ще в дошкільному віці, а письму — пізніше, у школі.

Дворічна програма навчання читанню (для дітей групи ризику)

Перший рік (старша і підготовча групи дитсадка):

- формування **функціонального базису читання**;
- розвиток навичок звукового аналізу:
 - поділ фраз на слова, слів — на склади;
 - визначення звуку в слові та його позиції;
 - усний синтез слів із складів (гра «Магнітофон»);
- розвиток **просторових і часових послідовностей** (3–4 об'єкти, слова, склади тощо).

Другий рік навчання:

1. Ознайомлення з буквами:

- починають із **голосних**: А, У, О, І, Е, И;
- букви подаються у зв'язку з вимовою звука (без зайвих теоретичних пояснень);
- практичне засвоєння правил читання під час вправ.

2. Опанування приголосних (орієнтовна послідовність):

Л, В, К, П, Н, Р, М, С, Т, Д...

Послідовність ґрунтується на частотності звуків у словах.

3. Переваги цієї послідовності:

- діти можуть читати **осмислені речення** вже після кількох букв;
- приклади: «*Алла їла...*», «*Алла лила...*»;
- читання сприймається як **засіб розуміння змісту**, а не як самоціль.

Навчальні матеріали та ігрові прийоми

1. **Складові таблиці** (метод «Називання — пошук — прочитання»).
2. **Колірне виділення складів** у словах для полегшення сприймання.
3. **Ігри:**
 - «*Словесно-карткове доміно*» — добір слів до зображень;
 - «*Словесне лото*» — знаходження слова, названого ведучим;
 - «*Пошта*» — виконання завдання, «отриманого у листі».

Формування функціональної бази навичок читання і письма

(передумови оволодіння грамотою)

1. Чому це важливо

Обсяг і зміст корекційної роботи залежать від типу порушення:

- **«Дисфазичний» тип дислексії/дисграфії**
(тобто пов'язаний з недорозвитком усного мовлення).
Тут необхідна широка робота над усім усним мовленням:
 - звуковимовою,
 - граматичним оформленням,
 - словником,
 - діалогічним та монологічним мовленням.
- **«Дисгностичний» тип дислексії/дисграфії**
(більш пов'язаний із дефіцитом переробки мовного сигналу, розпізнаванням звуків/букв).
Тут достатньо зосередитися на базових мовленнєвих передумовах читання й письма:
 - фонематичний слух,
 - фонематичний аналіз і синтез,
 - співвіднесення звук—склад—слово.

2. Спрямовані напрями роботи

2.1. Усвідомлення звукового боку мовлення

Мета: допомогти дитині зрозуміти, що мовлення не є суцільним потоком, а складається з частин: слів, складів, звуків.

Як це робиться:

- Дидактичні й ігрові вправи, у яких дитина:
 - ділить мовлення на «відрізки»;
 - чує і помічає зміни звуку всередині слова;
 - вчиться, що заміна одного звуку → змінює зміст слова.

Приклади ігор:

- «Хто придумає кінець...»
- «Яке слово загубилося?»
- «Який звук загубився?»
- «Підкажи Петрушці звук»
(у варіанті з картинками-паронімами: *дім* — *дим*, *коса* — *коза*).

Через такі пари діти засвоюють: **окремий звук має смислорозрізнювальну функцію.**

2.2. Розвиток слухової уваги

Навіщо: діти з дисграфічними помилками часто покладаються лише на вимову, не враховуючи інтонацію, тембр, логічний наголос.

Завдання:

- Вправи типу:
 - «Вгадай, хто кричить?» (за звуком тварини / персонажа);
 - «Вгадай, на чому я граю?» (по звучанню інструмента / предмета);
 - «Вгадай, що роблять?» (за звуковою ситуацією).
- Навчання розуміти **значення інтонації** (запитання, наказ, здивування тощо).

Це особливо важливо тоді, коли в письмі помилки пов'язані з тим, що дитина спирається лише на власне проговорювання, без точного слухового контролю.

2.3. Удосконалення фонематичного сприймання і формування правильних фонематичних уявлень

Тут два напрями йдуть паралельно:

1. Постановка звуковимови (якщо є дефекти артикуляції).

2. Фонематична диференціація:

- дитину вчать відрізняти схожі звуки на слух і в мовленні;
- порівнювати слова, що відрізняються одним звуком;
- розрізняти граматичні форми:
«стіл» vs «столи»;
«дівчинка малює олівцем» vs «дівчинка малює олівець».

Фокус: робота не лише зі звуками окремо, а зі звуками в складі слова.

Вправи на фонематичний аналіз і синтез (через склад):

а) «Відплескай слово»

Дитина плескає в долоні стільки разів, скільки складів у слові.

б) Гра «Зашифроване слово»

На дошці написано кілька слів (напр.: «аромат», «крапелька», «керосин»).

Інструкція: візьми 1-й склад з першого слова, 2-й склад з другого, 3-й склад з третього — яке нове слово вийде?
(→ «апельсин»).

Це тренує:

- виділення складу,
- оперування порядком складів,
- слухо-моторну пам'ять.

в) Гра «Телеграф»

Педагог «відстукує» ритм складів слова. Дитина має здогадатись, яке це слово (можна використати імена дітей у групі — це підвищує мотивацію).

г) Гра «Магнітофон»

Дорослий повільно називає окремі склади з паузами:

«МО... ЛО... КО...»

Дитина має «зібрати» слово («молоко»).

Ускладнений варіант: між складами вставляється відволікаючий матеріал, щоб перевірити, чи дитина втримує інформацію в робочій пам'яті.

д) Гра «Збери в кошик»

Логопед «кидає» уявні склади в «кошик» дитини, але в неправильному порядку. Завдання дитини — відновити правильне слово.

3. Розвиток зорово-просторового сприймання і наочно-образного мислення

Дані досліджень показують: **чим вищий рівень наочно-образного та конструктивного мислення, тим кращі результати корекції дислексії.**

Основні напрямки роботи:

3.1. Орієнтування в зоровому матеріалі

(перцептивні та конструктивні дії)

- Дитину вчать **послідовно й планомірно аналізувати** зображення або конструкцію.
- Спочатку виділяються важливі елементи за допомогою шаблону / накладання зразка.
- Потім ця дія переводиться у внутрішній план (тобто в уяву без реального шаблону).

Приклад:

- дитині показують еталонну фігуру й фон;
- вона навчається відрізняти одне від іншого спочатку «вручну» (накладаючи шаблон), потім «в голові».
- Для цієї мети придатні, зокрема, **кубики Кооса**.

3.2. Оперування сенсорними еталонами

Дитина повинна навчитися:

- розрізняти і називати геометричні форми;
- описувати розмір (широкий — вузький; довгий — короткий тощо);
- описувати просторові відношення (над, під, перед, позаду, праворуч, ліворуч).

Гра «Вгадай, що задумано?»

Один учасник описує предмет тільки за формою, розміром і розташуванням частин, інші мають здогадатися, що це.

Гра «Відгадай, що намалював художник»

Напр.: «Художник намалював великий квадрат. У ньому — менший квадрат, розділений навхрест на чотири частини. Зверху додав трикутник вершиною вгору. Що це?»

(Очікувана відповідь: дім/будиночок.)

Це формує вміння будувати зоровий образ за словесним описом.

Також корисні вправи на **запам'ятовування поєднань фігур**.

3.3. Розвиток уміння уявно переміщувати і трансформувати зорові образи

- складання картинок, розрізаних на частини (пазли);
- модифіковані завдання типу матриць Равена;
- вправи з візуальними аналогіями та просторовими перетвореннями (описані, зокрема, у Г. Айзенка, 1972).

3.4. Формування вміння передавати просторові відношення у вигляді схеми

- Дитину вчать орієнтуватися в лабіринті за «картою-шляхом» (схемою маршруту).
- Гра «Де заховалась лялька?»
Даються:
 - макет кімнати (ігрове середовище);
 - план цієї кімнати (схема).

Дитина має знайти ляльку, використовуючи тільки план.

Ці вправи — база для подальшого опанування **схем фонематичного, морфологічного та граматичного аналізу** у школі.

4. Формування графічних умінь (передумови письма)

Робота йде у двох напрямках:

- 1. Графо-моторика** (керовані, точні, автоматизовані рухи руки).
- 2. Графічна символізація** (перехід від реального об'єкта → до умовного позначення → до букви).

Етапи:

- якщо є слабка зорово-моторна координація:
 - обведення контурів,
 - штрихування за контуром,
 - змальовування простих геометричних фігур;
- далі:
 - а) дорисовування незавершених зображень;
 - б) гра «Хто уважніший?» — намалювати предмет з натури, максимально точно передаючи деталі;
 - с) дорисовування готового малюнка з пропущеними деталями (тут малюнок

завершений за формою, але не повний за змістом);
d) відтворення по пам'яті комбінацій фігур;
e) письмо букв і слів за шаблонами.

Технічний прийом:

Використовуються прозорі шаблони (з пластику / оргскла) з контурами рукописних букв.

Повторюючи рух по шаблону, дитина формує автоматизовані «кіними» — стійкі рухові програми для написання букв.

5. Розвиток сукцесивних здібностей

(тобто здатності діяти й утримувати інформацію в чіткій послідовності)

Це критично для читання та письма, бо і читання, і письмо — це послідовна обробка елементів.

5.1. Послідовність дій і планування

Мета: навчити дитину тримати в голові план із кількох кроків і виконувати його без порушення порядку.

Вправи:

- Ігри на виконання багатокрокових інструкцій (2-, 3-, 4-, 5-крокових), усно або за допомогою піктограм.
- Гра «Знайди скарб!»
Дитина отримує послідовність підказок («під столом → біля вікна → за книжкою...»). Кожна наступна підказка з'являється тільки якщо попередню виконано правильно.
- Гра «Телефон»
Замість цифр диск телефону має кольорові позначки / фігурки.
«Номер» персонажа = послідовність кольорів.
Дитина має відтворити послідовність точно, щоб «додзвонитись» до потрібного героя.
Це тренує пам'ять порядку і довільний контроль.

5.2. Послідовність у просторі

Мета: відтворювати ряди об'єктів у заданому порядку.

Завдання:

- «Збери намисто»
(нанизування/розфарбовування елементів у певній послідовності за зразком або

по пам'яті).

Довжина ряду поступово зростає (спочатку 3 елементи, далі 4... до 10 у зразку; по пам'яті — від 2 до 6).

- «Іграшки на полицях»

Порівняння розташування кількох предметів: що змінилося, що де стоїть.

- «Картинки-невидимки»

Дорослий викладає ряд карток у певному порядку, але картки лежать сорочкою догори.

Дитина має знайти серед кількох варіантів той ряд, який відповідає прихованому.

Далі — відтворити ряд по пам'яті.

5.3. Послідовність у мовленні

Робота над послідовністю в мовленні дає базу для зв'язного викладу, переказу та письма.

Вправи:

- Визначення **правильного порядку фраз** у міні-історії («Лист Незнайка»).
- Відновлення **порядку слів у реченні** (гра «Переплутанка»).

- Гра «Пароль»: дитина запам'ятовує і відтворює послідовність із 3–6 слів.
- Відтворення текстів із кумулятивною структурою («Це дім, який збудував Джек»).
- Відтворення послідовності подій у знайомих казках («Ріпка», «Колобок»).
- «Повтори і додай»
 - 1-й учасник каже слово;
 - 2-й повторює + додає своє;
 - 3-й повторює обидва + додає третє і т. д.Хто помиляється — вибуває.
Це тренує оперативну пам'ять і контроль порядку.
- Вправи на продовження ряду за правилом чергування (геометричні фігури / картинки / символи): дитина має виявити закономірність і правильно додати наступний елемент.

5.4. Послідовність у часі (ритм, чергування)

Це база для темпо-ритмічної організації мовлення і письма.

Вправи:

- «Телеграфіст»
Відстукування ритмів руками (ритми симетричні й асиметричні). Дитина має впізнати або відтворити.
- «Зарядка»
Відтворити послідовність рухів (3–6 рухів у правильному порядку).
- Упорядкування часових рядів:
 - частини доби;
 - пори року;
 - дні тижня.(У молодшому віці — за картинками, у старшому — вербально.)
- «Кульки в непрозорій трубочці»
Дорослий послідовно кладе різнокольорові кульки в трубу.
Завдання: передбачити, в якому порядку вони викотяться з іншого кінця.
Ускладнення: передбачити порядок, якщо кульки випадатимуть назад з того ж боку (тобто треба уявно «перевернути» послідовність).

Ці вправи тренують:

- уявне утримання послідовності,
- прогнозування,
- вміння інвертувати порядок.

6. Розвиток уваги: стійкість, переключення, розподіл

У дітей з труднощами читання/письма часто є також проблеми уваги (слухової, зорової або загальної регуляції).

У корекції важливо формувати **довільну увагу**.

6.1. Стійкість уваги

Вправи:

- тривале сортування дрібних предметів (нанизування намистинок за правилом);
- стеження очима за лінією, що переплітається з іншими («Хто з ким говорить по телефону?», «Хто до кого йде в гості?»).

6.2. Переключення уваги

Метод «синхронний рахунок»:

- дитині показують картинку з багатьма різними об'єктами;
- завдання — порахувати тільки об'єкти двох певних типів і ігнорувати всі інші.

Або:

- читання алфавіту впереміж із рахунком:
«а — 1 — б — 2 — в — 3...»
(дитина має постійно переключати режим діяльності).
- Пошук чисел у таблицях Шульте:
числа від 1 до 25 розташовані у випадковому порядку.
Варіант: частина чисел чорні, частина червоні — треба знаходити лише числа певного кольору.
- Аналогічне завдання з літерами алфавіту:
знаходити літери в правильній алфавітній послідовності.